

Temel Yükleme Hatasının Değişik Yaş ve İki Alt Kültürde İncelenmesi

A. Sertan Bozkurt* Orhan Aydın
Hacettepe Üniversitesi

Özet

Bu araştırmada, bir davranışa yol açabilecek belirgin çevresel (dışsal) nedenlerin bulunduğu durumlarda bile, bu davranışın kişisel (içsel) etkenlerle açıklanması şeklinde bir eğilim olarak tanımlanan temel yükleme hatasının kültüre bağlı olup olmadığı gelişimsel olarak incelenmiştir. Bu amaçla 7, 12, 15 ve 19 yaşlarında, yarısının ana-babası ilkokul, yarısının üniversite mezunu olan 96 katılımcı ile görüşülmüştür. İmamoğlu (1987; 1998) ve Kağıtçıbaşı'nın (1996) görüşlerinden hareketle ana-babası ilkokul mezunu olan katılımcıların toplulukçu, üniversite mezunu olan katılımcıların ise toplulukçu ve bireyci kültür dışındaki bir üçüncü kültür boyutunu temsil edecekleri düşünülmüştür. Görüşmelerde katılımcılardan tanıdıkları bir kişi tarafından sergilenen olumlu bir davranışı hatırlamaları ve bu davranışı niçin yapmış olabileceğini açıklamaları istenmiştir. Görüşmeler kaydedilmiş ve daha sonra içerik analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgular 7 ve 12 yaş gruplarının davranış nedenlerine ilişkin açıklamalarda içsel ya da dışsal nedenlerin kullanımı açısından ana-babanın eğitim düzeyine bağlı bir farklılığın bulunmadığını, 15 ve 19 yaş gruplarında ise ana-babası üniversite mezunu olanların içsel nedenleri daha fazla kullandıklarını göstermiştir. Ayrıca bulgular ana-baba eğitiminden bağımsız olarak içsel nedenlerin kullanım oranlarının yaşa bağlı olarak artması şeklinde genel bir eğilimin olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Temel yükleme hatası, yaş farklılıkları

Abstract

The impact of culture on fundamental attribution error-the tendency for observers to underestimate situational influences and overestimate dispositional influences upon other's behavior- was explored in a developmental context. Four groups of subjects on the bases of their ages and parent's educational levels participated in the study. The age groups were 7, 12, 15 and 19. In each age group half of the subjects' parent were primary school graduate and the other half were university graduates. Based on İmamoğlu (1987; 1998) and Kağıtçıbaşı's (1996) studies it was assumed that participants with different parental educational levels would represent different cultural dimensions. Subjects were asked the recall one positive behavior performed by a person they know and then to explain why this particular person acted so. Interviews were tape-recorded, content analyzed and the proportions of the subjects' references to internal (dispositional) and external (situational) causes in their explanations were calculated. The results show that the subject whose parents were university graduates gave greater weight to internal factors in their explanation than did the subjects whose parents were primary school graduates. As to the effect of age, it was found that the proportion of internal causal factors used to explain behavior increased with age.

Key words: Fundamental attribution error, age differences

* Yazışma Adresi: Uzm. Psk. Sertan Bozkurt, Hacettepe Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, 06532 Ankara
E-posta: sertanb@hacettepe.edu.tr

Son yıllarda yapılan kültürler arası çalışmalar uzun süreden beri evrensel olduğu kabul edilen bazı sosyal psikolojik yapı ve süreçlerin aslında kültürün bir ürünü olabileceğine işaret etmektedir. Bu bağlamda, üzerinde durulan süreçlerden bir tanesi de temel yükleme hatasıdır. Sosyal algı ve yükleme kuramı ile ilgili literatürde sık sık sözü edilen temel yükleme hatası, bir davranışa yol açabilecek belirgin çevresel (dışsal) nedenlerin bulunduğu durumlarda bile, bu davranışın kişisel (içsel) etkenlerle açıklanması şeklinde bir eğilim olarak tanımlanmaktadır (Ross, 1977).

Yükleme sürecinde temel yükleme hatası olarak kavramsallaştırılan bir yanlılığın (bias) bulunabileceğini gösteren çok sayıda araştırma olmasına karşın (Allison ve ark.,1993; Jones ve Haris, 1967; Ross, Amabile ve Steinmetz, 1977; Webster, 1993; Winter, Cunniff ve Uleman, 1985), bu yanlılığa ilişkin tartışmalar değişik zeminlerde devam etmektedir. Örneğin, bir çok araştırmacı, temel yükleme hatasının varlığını kabul etmekle birlikte, söz konusu araştırmalarda kullanılan içsel-dışsal (kişisel-çevresel) boyutun hem kuramsal hem de psikometrik açıdan bazı sorunlar içerdiğini, bu durumun mevcut bulguları tartışılır hale getirdiğini öne sürmektedir (Gilbert ve Malone, 1995; Gilbert ve Osborn, 1989; Kahneman ve Miller, 1986). Bazı araştırmacılar ise temel yükleme hatasının varlığına işaret eden tüm bulguların alternatif açıklamalarının yapılabileceğini, dolayısıyla bu tür bir yanlılığın varlığına ilişkin kesin bir kanıt bulunmadığını belirtmektedirler (Sabini, Scipman ve Stein 2001; Sabini ve Silver, 1983).

Temel yükleme hatası ile ilgili olarak yürütülen tartışmaların yoğunlaştığı noktalardan bir tanesi de, bu yanlılığın insan zihninin işleyişinden kaynaklandığı ve dolayısıyla evrensel olduğu varsayımdır. Yükleme kuramının kurucusu olarak kabul edilen Heider (1958), temel yükleme hatasını şekil-zemin algısı çerçevesinde açıklamıştır. Heider'a göre bir davranışı gözleyen birey doğal olarak dikkatini davranışta bulunan kişi üzerinde yoğunlaştırmakta, bu nedenle de davranışa neden

olabilecek çevresel etkenler ya da ortamsal zorlayıcılar geri planda kalmaktadır. Yani, bir anlamda davranışta bulunan kişi şekil, davranışa yol açabilecek çevresel etkenler ise zemin olmaktadır. Buna bağlı olarak da insanlar davranış nedenlerini algısal açıdan daha belirgin olan kişiye yüklemektedirler.

Heider'm (1958) temel algı ilkelerine dayalı açıklaması yaygın bir biçimde kabul görmüş ve uzun yıllar temel yükleme hatasının tek açıklaması olarak kabul edilmiştir. Ancak, son yıllarda söz konusu yanlılığı temel algı ilkelerinden çok bilgi işleme sürecinin dinamikleri ile açıklayan bazı görüş ve modeller oluşturulmaya başlanmıştır (Gilbert ve Malone, 1995; Gilbert, 1990; Hilton, Fein ve Miller, 1993; Trope, 1986). Bu modellere göre, temel yükleme hatasına ortamsal etkenlerin farkında olmama, ortamsal zorlayıcıların aktörü nasıl etkileyeceğini dikkate almama, ortamsal zorlayıcılara uygun davranış beklentileri oluşturamama, dikkat eksikliği, bilişsel yoğunluk gibi bilgi işleme sürecine ilişkin nedenler yol açmaktadır.

Temel yükleme hatasını bilgi işleme sürecinin dinamikleri ya da temel algı ilkeleriyle açıklayan görüşler örtük ya da açık olarak bu yanlılığın insan zihninin işleyiş biçimiyle ilgisinin bulunduğunu ve dolayısıyla evrensel olduğunu varsaymaktadır. Yapılan bazı araştırmaların söz konusu yanlılığın kültüre bağlı bir olgu olabileceğine ya da yaş ve eğitim gibi değişkenlere bağlı olarak değişme gösterebileceğine işaret etmesi nedeniyle, bu varsayım son yıllarda bir çok araştırmacı tarafından sorgulanmaya başlanmıştır.

Temel yükleme hatasını kültür bağlamında ele alan araştırmacılar bireyci-toplulukçu kültür ayırımı (Hofstede, 1980) üzerinde durulmakta ve bu yanlılığın bireyci kültürün bir ürünü olup olmadığı sorgulanmaktadır. Bir çok araştırmacıya göre, bireyci kültürlerde birey otonom ve kendi özgür iradesiyle davranan bir varlık olarak görülür. Her birey davranışlarını yönlendiren bir dizi tutum, inanç, değer yargısı ve

kişilik özelliğine sahiptir. Bireyi diğerlerinden ayıran ve onu kendine özgü bir varlık yapan bu özellikler durum ve ortamdan bağımsız olarak vardır. Bireyci kültürlerde sosyalleşen bireylerin davranış nedenlerine ilişkin açıklamalarında kişisel özelliklerin ağırlık taşıması, yani temel yükleme hatasının yapılması bu insan anlayışının bir sonucudur. Buna karşı toplulukçu kültürlerde vurgu bireysellik değil karşılıklı bağımlılık üzerindedir. Bireylerin davranışları kendilerine özgü özelliklerden çok roller, kurallar, sosyal beklentiler tarafından yönlendirilir. Bu nedenle bu kültürlerde yetişen bireylerden, davranışları yönlendiren çevresel etkenlere karşı daha duyarlı olmaları beklenmektedir (Al-Zahrani ve Kaplowitz, 1993; Fiske ve ark., 1998; Gergen ve Davis, 1985).

Temel yükleme hatası konusunda yapılan kültürler arası çalışmalardan elde edilen bulguların, söz konusu yanlılığın bireyci kültürün bir ürünü olup olmadığı konusunda kesin bir yargıya varmaya olanak tanıyacak ölçüde tutarlı olduğunu söylemek güçtür. Bireyci kültürlerde yetişen bireylerin gözledikleri davranışları daha çok davranışta bulunan kişinin özellikleriyle açıkladığını (Fiske ve ark., 1998), toplulukçu kültürün egemen olduğu ülkelerde sosyal davranışın nedenlerine ilişkin açıklamalarda dışsal etkenlere yapılan yüklemelerin ortak ve yaygın olduğunu gösteren araştırmaların yanı sıra (Choi, Nisbett ve Norenzayan, 1999; Fiske ve ark., 1998; Fung, 1983; Morris ve Peng, 1994; Shwader ve Bourne, 1984; Al-Zahrani ve Kaplowitz, 1993), bireyci ve toplulukçu kültürlerde yetişen bireylerin nedensel yüklemeleri arasında bir farklılığın bulunmadığı yolunda bulgular elde edilen araştırmaların da bulunduğu görülmektedir (Choi ve Nisbett, 1998; Masuda ve Kitayama, 1996).

Doğrudan doğruya olmasa bile temel yükleme hatasına ilişkin tartışmaların dolaylı olarak yoğunlaştığı bir diğer konu davranış nedenlerine ilişkin açıklamalarda gözlenen gelişimsel farklılıklardır. Bu yanlılığın gelişimsel yönü ile ilgili olarak elde edilen ilk bulgular sosyal algı

sürecinde dışsaldan içsele doğru şekilde özetlenebilecek bir gelişimsel eğilim olduğuna işaret etmiştir (Flavell, Miller ve Miller, 1993). Bu araştırmaların sonuçlarına göre, erken yaşlardaki çocuklar davranışların temelinde yatan duygu ve güdü gibi psikolojik nedenleri tam anlamıyla kavrayamadıkları (Stipek ve Maciver, 1989; Gnapp ve Gould, 1985) ve davranışlara tutarlılık kazandıran kişisel özelliklerin farkında olmadıkları (Grusec ve Redler, 1980; Livesley ve Bromley, 1973) için davranış nedenlerine ilişkin açıklamalarında içsel özelliklerinden çok davranışların yüzeysel görünümüne ve diğer bağlamsal etkenlere ağırlık vermektedirler. İlerleyen yaşla birlikte davranışlara ilişkin nedensel açıklamalarında dışsal etkenlere verilen ağırlık azalmakta ve içsel etkenlere verilen ağırlık giderek artmaya başlamaktadır (Miller, 1984; Aydın, 1978). Ancak, davranış nedenlerine ilişkin açıklamaların hangi yaşlarda yetişkinlerinkine benzer hale geldiğine ilişkin bulguların bir araştırmadan diğerine değiştiği görülmektedir.

Flavell, Miller ve Miller (1993) sosyal algı sürecinde ilk araştırmalarda gözlenen gelişimsel eğilimin aslında içsel özelliklerin yeterince vurgulanmamasından kaynaklandığını belirterek, çocukların söz konusu araştırmaların öngördüğünden çok daha erken yaşlarda içsel özelliklerin farkında olduklarını ve davranış nedenlerini bu tür özelliklerle açıklamayı tercih ettiklerini öne sürmektedirler. Flavell ve arkadaşlarının bu görüşüne uygun olarak, Miller (1989), Miller ve Aloise (1989), yorumlanması gereken bilgiler çok karmaşık olmadığı sürece, okul öncesi dönemdeki çocukların davranışları daha çok içsel özelliklerle açıklama eğiliminde olduklarına işaret eden bulgular elde etmişlerdir.

Görüldüğü gibi son yıllarda yapılan kültürler arası çalışmalardan elde edilen bulgular temel yükleme hatasının uzun yıllar düşünüldüğü gibi evrensel bir eğilim olmaktan çok kültüre bağlı bir olgu olabileceği olasılığını gündeme getirmekte, ancak aksini gösteren araştırmaların da olması, bu

konuda kesin yargılara varılmasını güçleştirmektedir. Diğer yandan, ilgili araştırma bulguları birlikte değerlendirildiğinde, davranış nedenlerine ilişkin açıklamalarda içsel ya da dışsal etkenlerin daha fazla kullanılması açısından belirgin bir gelişimsel eğilimin bulunup bulunmadığı sorusunun da güncelliğini korumaya devam ettiği görülmektedir.

İlgili literatür incelendiğinde temel yükleme hatası konusunda yapılan kültürler arası çalışmaların büyük bir bölümünün yetişkin derneklerle yürütüldüğü, söz konusu yanlılığın kültürel doğasının anlaşılmasına katkıda bulunabilecek gelişimsel çalışmaların ise ağırlıklı olarak bireyci kültürlerin egemen olduğu ülkelerde yapıldığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında sosyal davranışların nedenlerine ilişkin açıklamalarda gözlenen yaşa bağlı değişmelerin kültürler arası karşılaştırmalı olarak ya da bireyci kültürün dışındaki kültürlerde incelenmesinin söz konusu yanlılığın kültürel doğasının anlaşılmasına önemli katkıların olacağı düşünülebilir.

Miller (1984; 1986) tarafından yürütülen bir dizi kültürler arası çalışma hem davranışa ilişkin nedensel açıklamalarda içsel ve dışsal etkenlerin kullanımını gelişimsel açıdan ele alması hem de davranışları içsel nedenlerle açıklama eğiliminin bireyci kültüre özgü bir olgu olup olmadığı sorusuna ışık tutması açısından önem taşımaktadır. Bireyci kültürün temsilcileri olarak Amerikalı, toplulukçu kültürün temsilcileri olarak da Hintli katılımcılarla yürütülen bu çalışmalarda, katılımcıların davranış nedenlerine ilişkin serbest açıklamaları içerik analizine tabi tutulmuştur. Miller'ın (1984; 1986) bulguları gerek bireyci gerekse toplulukçu kültürlerde yetişen bireylerin 7-8 yaş civarlarında davranışları daha çok dışsal nedenlerle açıkladıklarını, ancak yetişkinlik dönemine doğru bireyci kültürde yetişenlerin açıklamalarında içsel etkenlerin giderek ağırlık kazanmaya başladığını göstermiştir. Bu da davranışlara ilişkin nedensel açıklamalarda kişisel etkenlerin rolünü abartıp, çevresel etkenlerin rolünün azımsanması eğilimi olarak tanımlanan temel yük-

leme hatasının bireyci kültüre özgü bir yanlılık olduğu görüşünü desteklemektedir. Ancak, temel yükleme hatasının kültüre bağlı bir yanlılık olup olmadığı sorusunu gelişimsel açıdan irdeleyen araştırmalar Miller'ın (1984; 1986; 1987) çalışmalarıyla sınırlıdır. Bu nedenle davranış nedenlerine ilişkin açıklamalarda içsel ve dışsal etkenlerin kullanımını hem gelişimsel hem de kültürel açıdan ele alan çalışmalara gereksinim vardır.

Temel yükleme hatasında kültürün rolünü inceleyen araştırmalarda genellikle bireyci- toplulukçu kültür ayımı üzerinde durulmuştur. Bu tür araştırmaların yanı sıra, bir ülkede varolan alt kültürler arasında yapılan karşılaştırmaların da söz konusu yanlılığın kültürel doğası hakkında bir fikir vermesi mümkündür. İmamoğlu (1987; 1998) ve Kağıtçıbaşı (1996), ülkemizin gelişmiş metropol bölgelerinde bireyci ve toplulukçu kültürlerin bazı özelliklerini harmanlayan bir kültürel yapının varlığından söz etmektedirler. Özellikle kuşaklar arasındaki maddi ilişkilerin azaldığı üst SED ve eğitim düzeyine sahip ailelerde gözlenen bu kültürel yapıda, alt SED ve eğitim düzeyine sahip ailelerin geleneksel toplulukçu değerlerinden farklı olarak, bir yandan kişisel sorumluluk ve bireyselliğin vurgulandığı, diğer yandan da aile ile olan duygusal ilişkilerin devamının teşvik edildiği bir çocuk yetiştirme uygulaması hüküm sürmektedir. İki farklı kültürün vurgulamalarını içeren bir uygulama içinde yetişen bireylerin, söz konusu kültürlerin uç örneklerinin hüküm sürdüğü toplumlarda yetişen bireylerden farklı bakış açıları ve özelliklere sahip olma olasılıkları oldukça yüksektir. Dolayısıyla, İmamoğlu (1987; 1998) ve Kağıtçıbaşı (1996) tarafından işaret edilen üçüncü kültür boyutunun öğretileriyle sosyalleşen bireyler ile geleneksel-toplulukçu değerlerle sosyalleşen bireylerin davranış nedenlerine ilişkin açıklamalarının karşılaştırmalı olarak gelişimsel açıdan incelenmesinin temel yükleme hatasının kültürel doğasının daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacağı açıktır. Bu tür bir araştırmanın, aynı zaman-

da, davranış nedenlerine ilişkin açıklamalarda içsel ve dışsal nedenlerin kullanılmasının gelişimsel olarak nasıl bir yol izlediğinin anlaşılmasına yardımcı olacağı düşünülebilir.

Yukarıda tartışmalardan hareketle yürütülen bu araştırmada, gelişmiş metropol bölgelerde yaşayan eğitim düzeyi yüksek ve düşük ailelerde yetişen bireylerin sosyal davranışların nedenlerine ilişkin açıklamaları karşılaştırmalı olarak gelişimsel açıdan incelemiştir. Araştırmanın temel amacı temel yükleme hatasının kültüre bağlı olup olmadığı ve yaşa bağlı olarak dışsaldan içsele doğru gelişimsel bir yükleme eğiliminin olup olmadığı incelenmesidir. Yukarıda bahsedilen araştırmacıların görüşlerinden hareketle ana-babası ilkokul mezunu olan deneklerin toplulukçu kültürün özelliği olan dışsal yüklemeyi daha fazla yapacağı bununla birlikte ana-babası üniversite mezunu olan deneklerin bireyci ve toplulukçu kültürün özellikleri harmanlayan biçimde içsel ve dışsal yüklemeyi dengeli bir şekilde kullanacakları beklenmektedir. Ayrıca yaşın artmasıyla birlikte deneklerin dışsal yüklemeden içsel yüklemeye doğru geçiş yapacakları araştırmanın bir diğer beklentisidir.

Yöntem

Örnekleme

Araştırma, Ankara ilinin Çankaya ilçesine bağlı ilköğretim okulları ve liseler ile Hacettepe Üniversitesi'nde yürütülmüştür. Araştırmaya 7, 12, 15, ve 19 yaşlarında eşit sayıda kız ve erkek olmak üzere toplam 96 öğrenci katılmıştır. Katılımcılar uygun ölçütlere sahip yaş gruplarından seçkisiz olarak seçilmiştir. Söz konusu uygunluk ölçütü, katılımcının anne ve babasının her ikisinin de ilkokul ya da üniversite mezunu olmalarıdır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama amacıyla Miller (1984; 1986) tarafından kullanılan yarı yapılandırılmış bir görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Bu teknik katılımcıların tanıdıkları

birinin sergilediği olumlu bir davranışı betimlemelerini, ardından bu davranışın nedenlerini serbest bir biçimde açıklamalarını içermektedir. Katılımcıların davranış nedenlerine ilişkin açıklamaları kaydedilmekte, daha sonra deşifre ederek içerik analizine tabi tutulmaktadır.

İşlem

Yedi, on iki ve on beş yaş gruplarındaki katılımcılar kendi okullarındaki bir odaya, on dokuz yaş grubundakiler ise araştırmacının üniversitedeki odasına tek başlarına alınarak araştırmacının karşısına gelecek biçimde oturtulmuş ve rahatlayıp, görüşme ortamına alışmalarını sağlamak amacıyla kendileriyle bir süre konuşulmuştur.

Görüşmede katılımcılara "senden tanıdığın bir insanın yaptığı iyi (olumlu) bir davranışı hatırlamanı ve bana bu davranışı sence niçin yapmış olabileceğini anlatmanı istiyorum. Eğer bir sakıncası yoksa anlattıklarımı teybe kaydedeceğim" şeklindeki bir yönerge verilerek, söz kendilerine bırakılmıştır. Katılımcılar açıklamalarını tamamladıktan sonra, kendilerine teşekkür edilerek görüşmenin sona erdiği bildirilmiştir.

İçerik Analizi. İçerik analizi iki adımda gerçekleştirilir. Bu adımlardan ilki sözel ifadelerin önceden belirlenmiş analiz birimlerine bölünmesini, ikincisi ise bu birimlerden her birinin iyi tanımlanmış içerik kategorilerinden birine yerleştirilmesini içerir (Livesley ve Bromley, 1973). Bu araştırmada da aynı yol izlenmiş ve deneklerin davranış nedenlerine ilişkin açıklamaları önce analiz birimlerine bölünmüş, daha sonra önceden tanımlanmış içerik kategorilerinden birine yerleştirilmiştir.

Bu araştırmada analiz birimi olarak, birçok araştırmada yapıldığı gibi (Miller 1984; 1986; Aydın, 1977; Livesley ve Bromley, 1973), her biri kendi başına bir anlam ifade eden cümle ya da cümlecikler kullanılmıştır. Bu nedenle, deneklerin deşifre edilip yazılı metinler haline dönüştürülen açıklamaları, her biri kendi başına bir anlam ifade eden cümle ya da cümleciklere bölünmüştür.

Yukarıda açıklanan biçimde belirlenen cümle ya da cümlecikleri yerleştirmek üzere, araştırmanın amacı doğrultusunda, "içsel neden", "dışsal neden" ve "belirsiz" olmak üzere üç içerik kategorisi oluşturulmuştur. "İçsel neden" kategorisine davranışı açıklanan kişinin treytlere, davranış alışkanlıklarına, isteklerine, tutumlarına, amaçlarına, ihtiyaçlarına, değerlerine ve benzeri gibi özelliklerine işaret eden ya da bu kişiye ilişkin değerlendirmeler içeren cümle ya da cümleciklerin yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır.

"Dışsal neden" kategorisine davranışı açıklanan kişinin söz konusu davranışı istemeden ya da roller, kurallar, sosyal beklentiler, sosyal ilişkiler, başkasının kıskırtması, zorlaması ve benzeri gibi nedenlerden dolayı yaptığına işaret eden cümle ya da cümleciklerin yerleştirilmesi düşünülmüştür. "Belirsiz" kategorisi ise içsel ya da dışsal neden kategorilerinden herhangi birine yerleştirilmesi mümkün olmayan cümle ya da cümleciklerin yerleştirilmedi amacıyla oluşturulmuştur.

Deneklerin nedensel açıklamalarının analiz birimlerine bölünmesi işlemi sonucunda her biri kendi başına bir anlam ifade eden toplam 312 cümle ya da cümlecik elde edilmiştir. Elde edilen cümle ya da cümlecikler her denek için ayrı bir kağıda alt alta sıralanarak, kategorilerin tanımını ve örnekleri içeren bir yönergeyle birlikte üç bağımsız yargıcıya verilmiştir. Bağımsız yargıcılar kendilerine yönerge ve örnekler doğrultusunda, her cümle ya da cümlecigi yukarıda tanımlanan üç içerik kategorisinden birisine yerleştirmiştir. Üç yargıcının ortak olarak aynı kategoriye yerleştirdikleri cümle ya da cümlecikler o kategoriye dahil edilmiş, yargıcılar arasında görüş birliğinin bulunmadığı durumlarda çoğunluğun görüşü dikkate alınmıştır. Üç yargıcının da farklı bir kategoriye yerleştirdikleri cümle ya da cümlecikler ise "belirsiz" kategorisine dahil edilmiştir.

Kategorileme işlemi tamamlandıktan sonra, her deneğin açıklamasında yer alan içsel ve dışsal nedenlerin sayıları belirlenmiş ve aşağıda verilen

formül kullanılarak bu sayıların deneğin kullandığı toplam cümle ya da cümlecik sayısına oranı hesaplanmıştır. Araştırmanın sorularını yanıtlamak amacıyla yapılan analizlerde bu oranlar kullanılmıştır.

İçsel (Dışsal) Yükleme Oranı = İçsel (Dışsal) Neden Sayısı

Toplam Neden Sayısı. Analizlerin oran yerine doğrudan doğruya içsel ve dışsal nedenlerin frekansları kullanılarak yapılması mümkün olmakla birlikte, açıklamalarda kullanılan neden sayısının bir katılımcıdan diğerine değişmesinin sonuçları tartışmalı hale getireceği düşünülerek, bir çok araştırmada yapıldığı gibi, frekansların yerine oranların dikkate alınması uygun görülmüştür.

İçerik Analizinin Güvenirliği. İçerik analizinin güvenilirliği geleneksel olarak bağımsız yargıcıların aynı kategoriye yerleştirdikleri analiz birimlerinin oranı dikkate alınarak saptanmakta ve aynı kategoriye yerleştirilen analiz biriminin oranı yükseldikçe güvenilirliğinin de arttığı kabul edilmektedir (Livesley ve Bromley, 1973).

Bu araştırmada gerçekleştirilen içerik analizinin güvenilirliğini saptamak amacıyla üç bağımsız yargıcının aynı kategoriye yerleştirdikleri cümle ya da cümleciklerin oranları hem yargıcılar hem de toplam olarak hesaplanmıştır. Bu işlem sonucunda, birinci yargıcı ile ikinci yargıcı arasındaki uyuşma oranının %62, birinci yargıcıyla üçüncü yargıcı arasındaki uyuşma oranının %60, ikinci yargıcıyla üçüncü yargıcı arasındaki uyuşma oranının %70, ortalama uyuşma oranının da %64 olduğu görülmüştür.

Yargıcılar arasındaki saptama ortalama %64'lük bir uyuşma oranı beklendi ölçüde yüksek değildir. Bununla birlikte, içerik analizinin uygulandığı değişik araştırmalar incelendiğinde, yargıcılar arasında saptanan uyuşma oranlarının %58 ile %95 arasında değiştiği ve bu oranların kabul edilebilir olarak nitelendirildiği (Bkz., Livesley ve Bromley, 1973) görülmektedir. Bu olgu dikkate alınmış ve yargıcılar arasında he-

saplanan %64'lük uyuşma oranının yüksek olmakla birlikte, kabul edilebilir bir düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır.

Bulgular

Araştırmada biri yaş, diğeri ana-babanın eğitim düzeyi olmak üzere iki yordayıcı değişken yer almaktadır. Yaş değişkeninin 7, 12, 15 ve 19 olmak üzere dört, ana-baba eğitiminin ise ilkökul ve üniversite mezunu olmak üzere iki düzeyi vardır.

Araştırmayı yordanan değişkeni deneklerin davranışlara ilişkin açıklamalarında kullandıkları nedenlerin türüdür. Neden türünün içsel ve dışsal olmak üzere iki kategorisi bulunmaktadır. Ancak araştırmanın amacı dikkate alınarak, daha çok birçok araştırmada yapıldığı gibi (Fein, 1996; Hick, 1985; Leyens, Cornielle ve Yzerbyt, 1996), neden türü bir değişkenin kategorileri olarak düşünülmüş ve analize yordayıcı değişken gibi sokulmuştur.

Değişik yaş ve ana-baba eğitimi koşullarındaki katılımcıların davranışlara ilişkin açıklamalarında kullandıkları içsel ve dışsal neden oranlarının ortalama ve standart sapmaları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1.

Davranışlara İlişkin Açıklamalarda Kullanılan İçsel ve Dışsal Neden Oranlarının Ortalama ve Standart Sapmaları

Yaş	Ana-Baba Eğitimi	Neden Türü	
		İÇSEL \bar{X} (S)	DIŞSAL \bar{X} (S)
7 (n=24)	İlkokul	0.20 (0.45)	0.71 (0.45)
	Üniversite	0.29 (0.40)	0.69 (0.41)
12 (n=24)	İlkokul	0.64 (0.29)	0.34 (0.29)
	Üniversite	0.59 (0.35)	0.41 (0.35)
15 (n=24)	İlkokul	0.47 (0.30)	0.49 (0.32)
	Üniversite	0.77 (0.29)	0.23 (0.29)
19 (n=24)	İlkokul	0.51 (0.29)	0.49 (0.29)
	Üniversite	0.93 (0.14)	0.07 (0.14)
Toplam	İlkokul	0.48 (0.33)	0.51 (0.34)
	Üniversite	0.65 (0.30)	0.35 (0.30)

Katılımcıların davranışlara ilişkin açıklamalarında kullandıkları içsel ve dışsal nedenlerin oranlarının yaşlarına ve ana-babanın eğitimi düzeyine bağlı olarak değişip değişmediğini belirlemek amacıyla, verilere 4 (yaş; 7, 12, 15 ve 19) x 2 (ana-babanın eğitimi: ilkökul-üniversite) x 2 (neden türü: içsel-dışsal) faktörlü, son faktörde tekrar ölçümlü desene uygun varyans analizi uygulanmıştır. Varyans analizi sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2.

Davranışlara İlişkin Açıklamalarda Yaş, Ana-Baba Eğitimi ve Neden Türü Faktörlerinin Temel ve Ortak Etkilerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Değişimin Kaynağı	Kareler	Ortalama	F	Eta
	Toplamı	Kare (MS)		Kare
Neden Türü	0.83	0.83	3.89*	0.42
Yaş x Neden Türü	4.94	1.65	7.70*	0.21
Ana-baba Eğitimi x Neden Türü	1.25	1.25	5.82*	0.06
Yaş x Ana-baba Eğitimi x Neden Türü	1.84	0.61	2.86*	0.09

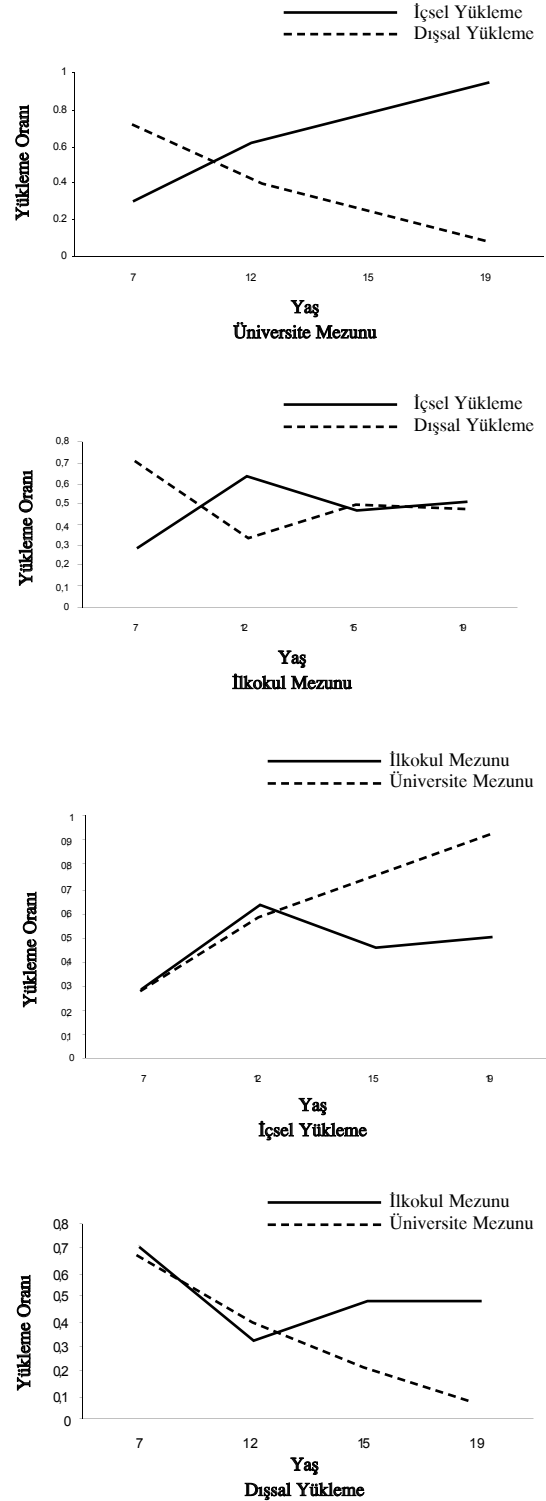
$p < .01$

Analiz sonuçları, neden türü temel etkisinin anlamlı olduğunu göstermektedir. ($F_{(1, 88)} = 3.89$; $p > .01$, $\eta^2 = .42$). Bu sonuç deneklerin olumlu davranışları açıklarken içsel nedenleri ($X = 0.56$), dışsal nedenlere ($X = 0.43$) göre anlamlı düzeyde daha fazla kullandıklarını göstermektedir. Yaş ve neden türü ($F_{(3, 88)} = 7.7$; $p < .01$, $\eta^2 = .21$), ana-baba eğitimi x neden türü ($F_{(3, 88)} = 7.7$; $p < .01$, $\eta^2 = .06$) ve yaş x ana-baba eğitimi x neden türü ($F_{(3, 88)} = 2.86$; $p < .01$, $\eta^2 = .09$) ortak etkileri de anlamlıdır.

Yaş x ana-baba eğitimi x neden türü üçlü ortak etkisinin anlamlı olan diğer temel ve ortak etkileri de kapsamı nedeniyle ileri karşılaştırmalar sadece söz konusu bu üçlü ortak etki dikkate alınarak yapılmıştır.

Şekil 1’de görülen üçlü ortak etkiye ilişkin ortalamalar arasındaki farklardan hangilerinin anlamlı olduğunu belirlemek amacıyla değişik yaş ve ana-baba eğitimi grupları arasında ve grupların kendi içlerinde Tukey testi ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Ana-babası ilkokul ve üniversite mezunu olan katılımcıların içsel ve dışsal nedenleri kullanma ortalamaları arasında dört yaş grubu için ayrı ayrı yapılan karşılaştırmalar sonuçlarına göre 7 ve 12 yaş gruplarında gerek içsel gerekse dışsal nedenlerin kullanılması açısından ana-babanın eğitim düzeyine bağlı bir farklılık bulunmamaktadır (ort., yedi yaş grubu; 0.29, 0.29 ve on iki yaş grubu; 0.64, 0.59). On beş ve 19 yaş grupları söz konusu olduğunda ise, ana-babası üniversite mezunu olanlar içsel nedenleri ana-babası ilkokul mezunu olanlardan daha fazla kullanmışlardır (ort., on beş yaş grubu; 0.77, 0.47 ve on dokuz yaş grubu; 0.93, 0.51). Ayrıca, 19 yaş grubunda ana-babası ilkokul mezunu olanların dışsal nedenleri ana-babası üniversite mezunu olanlardan daha fazla kullandıkları görülmüştür (ort., 0.49, 0.07).

Ana-babası üniversite mezunu olan değişik yaş gruplarındaki katılımcıların içsel nedenleri kullanma ortalamaları arasında yapılan karşılaştırmalar 12, 15 ve 19 yaş gruplarındaki katılımcıların bu tür nedenleri 7 yaş grubundakilerden daha fazla kullandıklarını göstermiştir (ort., yaş sırasına göre: 0.29, 0.59, 0.77 ve 0.93). Ayrıca 19 yaş grubundaki katılımcılar bu tür nedenleri 12 yaş grubundakilerden daha fazla kullanmışlardır (ort., 0.93, 0.59). On dokuz ile 15 ve 12 ile 15 yaş gruplarının içsel nedenleri kullanma ortalamaları arasındaki farklar ise anlamlı değildir. Dışsal nedenler söz konusu olduğunda ise, 7 yaş grubundaki katılımcıların bu tür nedenleri diğer üç yaş grubu katılımcılardan (ort., yaş sırasına göre: 0.69, 0.41, 0.23 ve 0.07), 12 yaş grubundakilerin ise 19 yaş grubundakilerden daha fazla kullandıkları görülmüştür (ort., 0.41, 0.07). On dokuz ile 15 ve 12 ile 15 yaş grubundaki katılımcıların dışsal neden kullanma ortalamaları arasındaki farklar anlamlı değildir.

Şekil 1. Davranışa ilişkin yaş x ana-baba eğitimi x neden türü ortak etkisi

Ana-babası ilkökul mezunu olan değişik yaş grubundaki katılımcıların içsel ve dışsal nedenleri kullanma ortalamaları arasında yapılan karşılaştırmalar sadece 7 ile 12 yaş grupları arasında anlamlı farklar bulunduğunu göstermiştir. Yedi yaş grubundaki katılımcılar dışsal nedenleri 12 yaş grubundakilerden (ort., 0.71, 0.34), 12 yaş grubundaki katılımcılar ise içsel nedenleri 7 yaş grubundakilerden daha fazla kullanmışlardır (ort., 0.64, 0.29).

İçsel ve dışsal nedenlerin kullanılma ortalamaları arasında yaş gruplarının kendi içlerinde yapılan karşılaştırmaların sonuçları 7 yaş grubunda hem ana-babası ilkökul hem de üniversite mezunu olan katılımcıların dışsal nedenleri içsel nedenlerden daha fazla kullandıklarını göstermiştir (ort., sırasıyla: 0.71, 0.29 ve 0.69, 0.29). On iki yaş grubunda içsel ve dışsal nedenlerin kullanılma ortalamaları arasındaki farklar ne ana-babası ilkökul ne de üniversite mezunu olan katılımcılarda anlamlı değildir. On beş ve 19 yaş grupları söz konusu olduğunda ise, ana-babası ilkökul mezunu olan katılımcıların içsel nedenleri kullanma ortalamaları ile dışsal nedenleri kullanma ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmazken, ana-babası üniversite mezunu olanların içsel nedenleri dışsal nedenlerden daha fazla kullandıkları görülmüştür (ort., sırasıyla: 0.77, 0.23 ve 0.93, 0.07).

Tartışma

Bu çalışma yükleme sürecinde var olduğu öne sürülen temel yükleme hatası isimli yanlılığın kültüre bağlı olup olmadığını gelişimsel açıdan incelemek amacıyla yürütülmüştür. İmamoğlu (1987; 1998) ve Kağıtçıbaşı'nın (1996) görüşlerinden hareketle, ana-babaları ilkökul mezunu olan bireylerin toplulukçu, üniversite mezunu olan bireylerin ise bireyci kültürün bireyselleşme, toplulukçu kültürün de ilişkiler üzerinde yaptığı vurguyu harmanlayan üçüncü bir kültür boyutunu temsil edebileceği varsayılmıştır. Bu iki farklı alt kültürde yetişen çocukların davranış nedenlerine ilişkin açıklamalarında gözlenebilecek

olası farklılıklar, bireyci ve toplulukçu kültürlerde yapılan araştırmaların sonuçları ile birlikte değerlendirilerek, temel yükleme hatasının kültüre bağlı bir olgu olup olmadığı konusunda bir sonuca varılabileceği düşünülmüştür. Bu tür bir gelişimsel araştırmanın, ayrıca, ilgili literatürde halen tartışmalı olduğu görülen, davranış nedenlerine ilişkin açıklamalarda içsel ya da dışsal nedenlerin kullanımında yaşa bağlı değişimler konusuna da ışık tutacağı düşünülmüştür.

Bulgulara yönelik tartışmaya geçmeden önce araştırmanın iki sınırlılığı üzerinde durulması gerekmektedir. Bunlardan ilki farklı eğitim düzeyine sahip ailelerden gelen katılımcıların farklı kültürleri temsil ettiği varsayımı ile ilgilidir. Yukarıda da bahsedildiği gibi bu araştırmada İmamoğlu (1987; 1998) ve Kağıtçıbaşı'nın (1996) görüşlerine dayanarak, ana-babaları ilkökul mezunu olan bireylerin toplulukçu, üniversite mezunu olan bireylerin ise bireyci kültürün bireyselleşme, toplulukçu kültürün de ilişkiler üzerinde yaptığı vurguyu harmanlayan üçüncü bir kültür boyutunu temsil ettikleri varsayılmıştır. Ancak, sözü edilen bu aile modellerine dayanılarak yapılan ayırımın doğru olup olmadığının test edilmemiştir. Yani eğitim seviyeleri yüksek ve düşük ailelerin bireyci ve/veya toplulukçu kültür boyutlarında olup olmadığı ölçülmemiştir. Bu varsayımın bundan sonra yapılacak çalışmalar ile doğrulanması gerektiği açıktır. Bununla birlikte Kağıtçıbaşı (1990) ve İmamoğlu'nun (1987; 1998) aileye yönelik bu ayırıştırmaları Türkiye'de yapılan başka araştırma bulgusuyla da desteklendiği görülmektedir (Fişek, 2002).

Diğer yandan, değişik eğitim düzeyinden gelen katılımcıların değişik kültürleri temsil ettiklerinin varsayılması kültür ile eğitimin eş anlamlı olarak kullanıldığı izlenimini uyandırmaktadır. Aralarında bir ilişki olmakla birlikte kültür ve eğitim kavramları farklı anlamlar içermektedir. Bu araştırmada da söz konusu iki kavram eş anlamlı olarak kullanılmamış, sadece eğitim düzeyinin kültürün bir göstergesi olabileceği kabul edilmiştir.

Katılımcıların bazı özelliklerinden hareketle belirli bir kültürü temsil edebilecekleri varsayımı üzerine temellendirilen bu uygulamaya pek çok araştırmada rastlanmak mümkündür (Örn; Al-Zahrani ve Kaplowitz, 1993; Miller, 1986).

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı katılımcıların davranışa ilişkin açıklamalarına uygulanan içerik analizinde yargıcılar arası güvenilirliğin görece düşük çıkmış olmasıdır (ort., .64). Daha önce içerik analizine yönelik bilgi verilirken bahsedildiği gibi bu tür analizlerde yargıcılar arası güvenilirlik ölçek uygulamalarında olduğu kadar yüksek çıkmamaktadır. Yargıcıların değerlendirme yapacakları metinlere ilişkin oryantasyonlarının daha sistematik hale getirilmesinin, yargıcılar arası güvenilirliği arttıracakları düşünülebilir.

Araştırmadan elde edilen bulgular 15 ve 19 yaş gruplarının davranış nedenlerine ilişkin açıklamalarında içsel ve dışsal nedenlerin kullanılması açısından ana-babanın eğitim düzeyine bağlı bariz farklılıkların bulunduğunu göstermiştir. Ana-babası üniversite mezunu olan 15 ve 19 yaş gruplarındaki katılımcılar içsel nedenleri ana-babası ilkökul mezunu olanlardan, ana-babası ilkökul mezunu olan 19 yaş grubundaki katılımcılar ise dışsal nedenleri ana-babası üniversite mezunu olan aynı yaşta katılımcılardan daha fazla kullanmışlardır. Bu bulgular temel yüklem hatası olarak kavramsallaştırılan davranışları daha çok kişisel etkenlerin bir sonucu olarak görme eğiliminin evrensel olmayıp kültüre bağlı bir olgu olabileceği görüşünü destekler niteliktedir.

Temel yüklem hatasının kültüre bağlı bir olgu olabileceği görüşünü destekleyen bir diğer bulgu, içsel ve dışsal nedenlerin kullanımı açısından 7 ve 12 yaş gruplarında ana-baba eğitimine bağlı bir farklılık gözlenmezken, 15 ve 19 yaş gruplarında ana-baba eğitimine bağlı farklılıkların ortaya çıkmasıdır. Kültürün çocuğun sosyalleşmesi üzerindeki etkisinin çok erken yaşlarda başladığı bir gerçek olmakla birlikte, kültürel öğretilerin tam anlamıyla kavranabilmesi kuşkusuz bilişsel kapa-

siteyle de ilgilidir. Halen tartışmalı bir konu olmakla birlikte, çocukların davranışlarının temelinde yatan kişisel nedenler kategorisine giren yetenek, kişilik özelliği, ilgi, tutum, güdü ve benzeri gibi görece olarak soyut özellikleri kavrayabilecek bilişsel kapasiteye ulaşmalarının 12 yaş civarlarına rastladığını gösteren araştırma bulguları vardır (Livesley ve Bromley, 1973; Peevers ve Secord, 1973). Dolayısıyla, davranış nedenlerine ilişkin açıklamalarda bu tür nedenlerin kullanılmasında ortaya çıkabilecek olası kültürel farklılıkların bu yaştan itibaren giderek belirginleşmeye başlaması beklendik bir durum olarak kabul edilebilir.

Diğer yandan, ana-babası üniversite mezunu olan 15 ve 19 yaş grubundaki katılımcıların içsel nedenleri dışsal nedenlerden fazla kullanmaları, buna karşı ana-babası ilkökul mezunu olan aynı yaş gruplarındaki katılımcıların bu iki tür nedeni kullanma ortalamaları arasında anlamlı bir farkın bulunmamasının da temel yüklem hatasının kültüre bağlı bir olgu olabileceği görüşünü desteklediği söylenebilir. Daha önce de belirtildiği gibi, bireyci kültürlerde davranışların içsel nedenlerle açıklanması şeklinde bir eğilimin olduğunu, toplulukçu kültürlerde ise bu yönde bir eğilimin bulunmadığını, hatta davranışların ağırlıklı olarak dışsal nedenlerle açıklandığını gösteren birçok görüş ve araştırma bulgusu bulunmaktadır (Fiske ve ark., 1998; Al-Zahrani ve Kaplowitz, 1993; Markus ve Kitayama, 1991; 1994, Gergen ve Davis, 1985; Miller, 1984). Bu araştırmada, ana-babası ilkökul mezunu olan katılımcıların toplulukçu kültür boyutunu temsil ettiği kabul edilmiştir. Dolayısıyla, en azından bu katılımcıların içsel ve dışsal nedenleri kullanma ortalamaları arasında bir fark bulunmadığını gösteren bulguların söz konusu görüş ve araştırma bulgularıyla paralellik gösterdiğini söylemek mümkündür.

Davranış nedenlerine ilişkin açıklamalarda gözlenen ana-babanın eğitim düzeyine bağlı farklılıklar, izleyebildiğimiz kadarıyla tek kültürler arası gelişimsel çalışma olan Miller'ın (1984; 1986) bulgularıyla önemli ölçüde tutarlılık göster-

mektedir. Miller'ın araştırmalarında da içsel ve dışsal nedenlerin kullanımı açısından bireyci kültürü temsil eden Amerikalı katılımcılar ile toplulukçu kültürü temsil eden Hintli katılımcılar arasında erken yaşlarda bir farklılık gözlenmemiş, ancak yetişkin Amerikalıların içsel nedenleri Hintli yetişkinlerden, yetişkin Hintlilerin dışsal nedenleri yetişkin Amerikalılardan fazla kullandıkları görülmüştür.

Ana-babası üniversite mezunu olan 15 ve 19 yaş gruplarındaki katılımcıların açıklamalarında kişisel etkenlere daha çok yer vermelerinin bir nedeni, bu deneklerin sosyalleşme sürecinde aranabilir. Daha önce belirtildiği gibi, eğitim ve ekonomik düzeyi yüksek ailelerin çocuk yetiştirme uygulamalarında bir yandan bireysellik vurgulanmakta, diğer yandan kuşaklar arası duygusal ilişkilerin devamı teşvik edilmektedir (İmamoğlu, 1987; 1998; Kağıtçıbaşı, 1996; 1998). Ancak, bireyler arasındaki maddi bağımlılıklar ortadan kalktığı için, ilişkiler bu tür zorunluluklardan bağımsız olarak, bir anlamda gönüllülük temelinde devam etmektedir. Bu nedenle de, ortamsal, bağlamsal ya da ilişkisel etkenleri davranışa yol açabilecek zorlayıcı etkenler olarak görmemekte ve bireyselleşme yönünde teşvik edildikleri için kişisel nedenleri davranışların daha önemli belirleyicileri olarak algılanmaktadır.

Diğer yandan, eğitim düzeyi yüksek ailelerde ana-babalar, çocuklarının sorunlarına daha ayrıntılı yanıtlar vermekte ve gözledikleri davranışların nedenleri hakkında daha ayrıntılı açıklamalar yapmaktadırlar. Bu açıklamalar, kendilerinin eğilimleri doğrultusunda, çoğu kez bireysel sorumlulukları vurgulayacak bir biçimde olmaktadır. Bu da çocukların davranışları bireysel etkenlerin sonuçları olarak görmelerinde belirleyici bir rol oynayabilmektedir.

Bu araştırmada dikkat çeken bir bulgu, ana-babası üniversite mezunu olan 15 ve 19 yaş gruplarındaki katılımcıların davranış nedenlerine ilişkin açıklamalarının bireyci kültürlerde gözlenen

eğilimle paralellik göstermesidir. Araştırma planlanırken ana-babaları üniversite mezunu olan katılımcıların bireyci ve toplulukçu kültürün özelliklerini taşıyan bir üçüncü kültür boyutunu temsil ettikleri ve dolayısıyla davranış nedenlerine ilişkin açıklamalarında içsel ve dışsal nedenlere verecekleri ağırlığın her iki kültüründe izlerini taşıyacağı düşünülmüştü. Ancak, elde edilen bulgular, bu deneklerin açıklamalarında içsel nedenlere daha fazla ağırlık vermeleri açısından bireyci kültüre daha yakın olduklarını göstermiştir.

İlgili ortalamalar arası karşılaştırmaların sonuçları davranış nedenlerine ilişkin açıklamalarda dışsal ve içsel nedenlerin kullanılması açısından gözlenen yaşa bağılı farklılıkların da ana-babanın eğitim düzeyinden etkilendiğini göstermiştir. Ana-babaları üniversite mezunu olan katılımcıların içsel nedenleri kullanma oranlarında yaşa bağılı olarak doğrusal bir artış, dışsal nedenleri kullanım oranlarında ise doğrusal bir azalma gözlenmiştir. Bu katılımcıların içsel nedenleri kullanma oranları 7 yaş grubunda %29 iken 12 yaş grubunda %59'a, 15 yaş grubunda %77'ye, 19 yaş grubunda ise %93'e yükselmiştir. Dışsal nedenlerin kullanım oranları ise yaş sırasıyla 69, 41, 23 ve 0.7'dir. Bu oranlar arasındaki farkların tümü anlamlı olmamakla birlikte, içsel nedenlerin kullanılmasında ise yaşa bağılı azalmalar dikkat çekicidir.

Ana-babaları ilkokul mezunu olan katılımcılarda ise içsel ve dışsal nedenlerin kullanılmasında yaşa bağılı doğrusal bir artma ya da azalma gözlenmemiştir. Bu grupta da, ana-babaları üniversite mezunu olanlarda olduğu gibi, içsel nedenleri en az ve (%29) dışsal nedenleri en fazla (%71) 7 yaşındaki katılımcılar kullanmışlardır. On iki yaş grubunda içsel nedenlerin kullanılma oranı %64'e yükselmiş, dışsal nedenlerin oranı ise %34'e düşmüştür. Ancak, içsel nedenlerin kullanılma oranı 15 yaş grubunda %49'a düşmüş, 19 yaş grubunda tekrar yükselerek %51'e çıkmıştır. Dışsal nedenlerin kullanım oranları ise 15 yaş grubunda %47, 19 yaş grubunda %49 olmuştur. Yedi ve 12 yaş grubu katılımcılarının içsel ve dışsal nedenleri

kullanma oranları arasındaki tüm grup içi ve gruplar arası farklar anlamlıdır. Bunun dışında söz konusu nedenlerin kullanım oranları arasındaki grup içi ve gruplar arası farkların hiçbirinin anlamlılık düzeyine ulaşmadığı gözlenmiştir.

Ana-babaları ilkököl ve üniversite mezunu olan katılımcıların davranış nedenlerine ilişkin açıklamalarında içsel ve dışsal etkenlerin kullanılması açısından gözlenen gelişimsel eğilimler arasındaki farkların kültür bağlamında açıklanması mümkün gibi görünmektedir. Yedi yaş civarlarındaki çocukların davranış nedenlerine ilişkin açıklamalarında bilişsel gelişim düzeylerinin bir sonucu olarak doğrudan doğruya gözlenebilen dışsal özellikler daha büyük bir yer tutmaktadır (Livesley ve Bromley, 1973; Peevers ve Secord, 1973). On iki yaş civarlarında çocuklar bilişsel kapasite açısından yavaş yavaş soyut kişisel özellikleri vardayabilecek olgunluk düzeyine erişmeye başlamaktadırlar (Livesley ve Bromley, 1973). Gelişim süreci içinde kazanılan yeni becerilerin ilk zamanlarda aşırı ölçüde kullanılması oldukça sık gözlenen bir olgudur. Bu nedenle de 12 yaş civarlarında çocukların davranış nedenlerine ilişkin açıklamalarında içsel nedenlerin taşıdığı ağırlıkta sıçrama biçiminde bir artış görülebilmektedir. Nitekim, bu araştırmada hem ana-babaları ilkököl hem de üniversite mezunu olan katılımcıların içsel nedenleri kullanma oranları arasındaki farkın en yüksek olduğu yaş grupları 7 ile 12'dir.

Yeni kazanılan içsel özellikleri vardayabilme becerisinin aşırı ölçüde kullanıldığı 12 yaş civarları, aynı zamanda çocukların içinde sosyalleştikleri kültürün öğretilerini daha iyi kavramaya ve içselleştirmeye başladıkları bir dönemdir. Davranış nedenlerine ilişkin açıklamalarda kullanılan içsel özelliklerin oranının ana-babaları üniversite mezunu olan katılımcılarda yaşla birlikte artmaya devam ederken, ilkököl mezunu olan katılımcılarda bir düşme görülmesi bu olgunun bir sonucu olması mümkündür. Üniversite mezunu olan ana-babalar çocuklarını bireyselleşme yönünde teşvik eden ve bireysel sorumluluğu vurgulayan bir anlayışla

sosyalleştirmektedirler. Bu değerlerle yetişen çocuğun davranışlarının temel belirleyicilerinin kişisel etkenler olduğu yolundaki inançları yaşla birlikte giderek pekişmektedir. Buna karşı, ana-babaları ilkököl mezunu olan katılımcılar kendilerine aktarılan toplulukçu değerler doğrultusunda ilerleyen yaşla birlikte, davranış nedenlerine ilişkin açıklamalarında dışsal nedenlere daha çok yer vermeye başlamaktadırlar. Bu nedenle de, kullandıkları içsel nedenlerin oranında 15 yaştan itibaren yeniden bir azalma olmaktadır.

Davranış nedenlerine ilişkin açıklamalarda yaşa bağlı değişimler konusundaki tartışmayı bitirmeden önce, bir nokta üzerinde durmakta yarar vardır. Her ne kadar elde edilen bulgular içsel ve dışsal nedenlerin kullanılmasında gözlenen yaşa bağlı farkların ana-baba eğitimiyle etkilendiğini gösterse de, ana-babaları ilkököl mezunu olan 12 yaş grubu denekler bir yana bırakıldığı takdirde, her iki ana-baba eğitimi grubunda da, içsel nedenlerin kullanım oranlarının yaşa bağlı olarak artması şeklinde genel bir eğilim olduğu görülmüştür. Miller (1984; 1986) tarafından yapılan araştırmalarda da, aradaki tüm farklar anlamlı olmamakla birlikte, hem Amerikalı hem de Hintli deneklerin davranışlarına ilişkin açıklamalarında içsel nedenlerinin kullanım oranının yaşla birlikte arttığı bulunmuştur. Buradan hareketle, sosyal algı sürecinde, kültürden bağımsız olarak dışsal özelliklerin kullanılmasından içsel özelliklerin kullanılmasına doğru giden gelişimsel bir eğilim olduğu sonucuna varmak mümkün gibi görünmektedir.

Ana-babaları ilkököl mezunu olan 12 yaş grubu denekleri bir yana bırakıldığı takdirde, her iki ana-baba eğitimi grubunda da, içsel nedenlerin kullanım oranlarının yaşa bağlı olarak artması şeklinde genel bir eğilim olduğu görülmüştür. Buradan hareketle, sosyal algı sürecinde, kültürden bağımsız olarak dışsal özelliklerin kullanılmasından içsel özelliklerin kullanılmasına doğru giden gelişimsel bir eğilim olduğu sonucuna varmak mümkün gibi görünmektedir. Bununla birlikte, ilgili varyans analizi sonunda ortaya çıkan diğer

ortak etkilere ilişkin olarak yapılan ortalamalar arası karşılaştırmaların sonuçları, bazı yaş gruplarında dışsal nedenlerin içsel nedenlerden daha fazla kullanıldığını ya da bu iki tür nedenin kullanım oranları arasında ana-baba eğitime bağlı bir farkın bulunmadığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla, temel yükleme hatası olarak kavramsallaştırılan yanlılığın kültürün yanı sıra yaştan da etkilendiği söylenebilir.

Sonuç olarak, iki ana-baba eğitimi grubunun farklı kültürleri temsil ettiği kabul edilirse, davranış nedenlerine ilişkin açıklamalarda içsel ya da dışsal nedenleri daha fazla kullanma eğiliminin kültürün bir ürünü olduğunu söylemek mümkündür.

Yaş gruplarının kendi içlerinde ve değişik yaş grupları arasında yapılan karşılaştırmaların tümünün anlamlı çıkmaması, sosyal algı sürecinde kullanılan algısal kategorilerin dışsaldan içsele doğru kayması şeklinde gelişimsel bir eğilimin bulunup bulunmadığı konusunda bir yargıya varılmasını güçleştirmektedir. Ancak, elde edilen bulguların böyle bir gelişimsel eğilimin bulunabileceği olasılığına işaret ettiği söylenebilir.

Kaynaklar

- Allison, S. T., Mackie, D. M., Muller, M. M., & Worth, L. T. (1993). Sequential correspondence bias and perception of change: the Castro studies revisited. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19, 151-157.
- Al-Zahrani, S. S., & Kaplowitz, S. A. (1993). Attributional biases in individualistic and collectivistic cultures: a comparison of Americans with Saudis. *Social Psychology Quarterly*, 58, 223-233.
- Aydın, O. (1977). *The Description of Peers and the Perception of Intention by Popular and Unpopular Children*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), England: Stirling University.
- Aydın, O. (1978). Çocuklarda sosyal algı ve kişilerarası ilişki kurmada etkinlik. *Türk Psikoloji Dergisi*, 2, 23-28.
- Choi, I., Nisbett, R. E., & Norenzayan, A. (1999). Causal attribution across cultures: variation and universality. *Psychological Bulletin*, 125, 47-63.
- Choi, I., & Nisbett, R. E. (1998). Situational salience and cultural differences in the correspondence bias and in the actor-observer bias. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24, 949-960.
- Fein, S. (1996). Effect of suspicion on attributional thinking and the correspondence bias. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 1164-1184.
- Fişek, G. O. (2002). *Bende bir ben var ailemden içeri*. XII. Ulusal Psikoloji Kongresi, Ankara.
- Fiske, A. P., Kitayama, S., Markus, H. R., & Nisbett, R. E. (1998). The cultural matrix of social psychology. In: D. T. Gilbert, S. Fiske, & E. Lindzey, (Ed.). *The Handbook Of Social Psychology*. New York: McGraw-Hill.
- Flawell J. H., Miller, P. H., & Miller, S. (1993). *Cognitive Development*. Prentice Hall International, Inc.
- Fung, Y. (1983). *A History of Chinese Philosophy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Gergen, K. J., & Davis, K. (1985). *The Social Construction of Perception*. New York: Springer-Verlag.
- Gilbert, D. T., & Osborne, R. E. (1989). Thinking backward: some curable and incurable consequences of cognitive busyness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 940-949.
- Gilbert, D. (1990). How mental system believe. *American Psychologist*, 44, 107-119.
- Gilbert D. T., & Malone, P. S. (1995). The correspondence bias. *Psychological Bulletin*, 117, 21-38.
- Gnepp, J., & Gould, M. E. (1985). The development of personalized inferences: understanding other people's emotional reactions in light of their prior experiences. *Child Development*, 56, 1455-1464.
- Grusec, J. E., & Redler, E. (1980). Attribution, reinforcement and altruism. *Developmental Psychology*, 16, 525-534.
- Heider, F. (1958). *The Psychology Of Interpersonal Relationship*. New York: Wiley.
- Hick, L. E. (1985). Is there a disposition to avoid the fundamental attribution error? *Journal Of Research Personality*, 19, 436-456.
- Hilton, J. L., Fein, S., & Miller, D. T. (1993). Suspicion and dispositional inference. *Journal of Personality and Social Psychology*, 19, 501-512.
- Hofstede, G. (1980). *Culture's Consequences*. Beverly Hills, CA: Sage.
- İmamoğlu, E. O. (1987). An interdependence model of human development. In: Ç. Kağıtçıbaşı (Ed.), *Growth And Progress In Cross-Cultural Psychology*. Berwyn: Swets and Zeitlinger, B. V., Lisle.

- İmamoğlu, E. O. (1998). Individualism and collectivism in a model and scale of balanced differentiation and integration. *The Journal Of Psychology, 132*, 95-105.
- Jones, E. E., & V. Harris, A. (1967). The attribution of attitudes. *Journal of Experimental Social Psychology, 3*, 1-24.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). The autonomous-relational self: a new synthesis. *European Psychologist, 1*, 180-186.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1998). *Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan Ve Aile*. İstanbul: Yapı-Kredi Yayınları.
- Kahneman, D., & Miller, D. T. (1986). Norm theory: comparing reality to its alternatives. *Psychological Review, 43*, 136-153.
- Leyens, J. P., Corneille, V. Y., & Yzerbyt, V. (1996). The role of applicability in the emergence of the overattribution bias. *Journal of Personality and Social Psychology, 70*, 219-229.
- Livesley W. J., & Bromley, D. B. (1973). *Person Perception In Childhood And Adolescence*. London: John Wiley & Sons Ltd.
- Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991) A collective fear of the collective: implications for selves and theories selves. *Personality and Social Psychology Bulletin, 20*, 568-579.
- Markus, H. R., & Kitayama, S. (1994). The cultural construction of self and emotion: implications for social behavior. In: S. Kitayama & H. R. Markus (Ed.). *Emotion And Culture: Empirical Studies Of Mutual Influence*, 339-351. Washington, DC: American Association Press.
- Masuda, T., & Kitayama, S. (1996). *Cultural specificity of correspondence bias*. Paper presented at the international association of cross cultural psychology meeting, Montreal.
- Miller, J. G. (1984). Culture and the development of everyday social explanation. *Journal of Personality and Social Psychology, 46*, 961-978.
- Miller, J. G. (1986). Early cross-cultural commonalities in social explanation. *Developmental Psychology, 22*, 514-520.
- Miller, J. G. (1987). Cultural influences on the development of conceptual differentiation in person description. *British Journal of Developmental Psychology, 5*, 309-319.
- Miller, K. F. (1989). Measurement as a tool for thought: the role of measuring procedures in children's understanding of quantitative invariance. *Developmental Psychology, 25*, 589-600.
- Miller P. H., & Aloise, P. A. (1989). Young children's understanding of the psychological cause of behavior: a review. *Child Development, 60*, 257-285.
- Morris, M. V., & Peng, K. (1994). Culture and cause: American and Chinese attributions for social and physical events. *Journal of Personality and Social Psychology, 67*, 949-971.
- Peevers, B. H., & Secord, P. F. (1973). Developmental change in attribution of descriptive concepts to person. *Journal of Personality and Social Psychology, 27*, 120-128.
- Ross, L. (1977). The intuitive psychologist and his shortcomings: distortions in the attribution process. In: L. Berkowitz (Ed.), *Advantages in Experimental Social Psychology, 173-220*. New York: Academic Press.
- Ross, L., Amabile, T. M., & Steinmetz, J. L. (1977). Social roles, social control and biases in social perception process. *Journal of Personality and Social Psychology, 35*, 484-495.
- Sabini, J., Siepman, M., & Stein, J. (2001). The really fundamental attribution error in social psychology. *Psychological Inquiry, 12*, 1-15.
- Sabini, J., & Silver, M. (1983). The really fundamental attribution error and naive understanding of the Miligram obedience experiments. *Journal For The Theory Of Social Behavior, 13*, 147-152.
- Shwader, R. A., & Bourne, L. (1984). Does concept of the person vary cross-culturally? In: R. A. Shwader & R. A. Levine (Ed.), *Culture Theory: Essays On Mind, Self And Emotion, 158-199*. New York: Cambridge University Press.
- Stipek, D. J., & Maciver, D. (1989). Developmental change in children's assessment of intellectual competence. *Child Development, 60*, 521-538.
- Trope, Y. (1986). Identifications and inferential processes in dispositional attribution. *Journal of Personality and Social Psychology, 93*, 239-257.
- Webster, D. M. (1993). Motivated augmentation and reduction of the overattribution error. *Journal of Personality and Social Psychology, 65*, 261-271.
- Winter, L., Cunniff, C., & Uleman, J. S. (1985). How automatic are social judgments? *Journal of Personality and Social Psychology, 49*, 904-917.

Summary

A Developmental Investigation of Fundamental Attribution Error in Two Subcultures

Sertan Bozkurt* Orhan Aydın
Hacettepe Üniversitesi

In recent years the question of whether fundamental attribution error -the tendency for observers to underestimate situational influences and overestimate dispositional influences upon other's behavior- is a universal tendency or a culturally determined phenomenon has become the concern of the social psychologists. One of the earliest support for cultural view provided by Miller's (1984) study. Miller asked American and Hindus participants of different ages to recall two positive and two negative behaviors performed by an acquaintance and then to explain why these behaviors were undertaken. She found that American and Indian participants' explanations were very much alike at earlier ages. In contrast to similarity observed at earlier ages, striking cross cultural differences were found between explanations provided by adult participants. American adults gave greater weight to general dispositions in their explanation than did Hindus.

Since Miller's study a great deal of research have been devoted to cultural influences on fundamental attribution error. The results of these studied have not always been consistent. While some investigators reported results indicating that the tendency to explain behavior with dispositional properties is a product of individualistic western culture (Choi, Nisbett & Norenzayan, 1999; Fiske & ark., 1998; Fung, 1983; Morris & Peng, 1994; Shwader & Bourne, 1982; Al-Zahrani & Kaplowitz, 1993), others found no difference

between causal attributions made by participants from individualistic and collectivist cultures (Choi & Nisbett, 1998; Masuda & Kitayama, 1996). Thus additional research is needed to clarify this issue.

On the other hand early studies on the development of person perception showed that there is a developmental shift from external to internal attribution. Young children tend to describe others in terms of their apparent behavior and observable characteristics and references to external characteristics decrease and references to dispositional qualities increase as children grow older (Livesley & Bromley, 1973). Recent research indicated that children may aware of dispositional qualities earlier than indicated by these studies. (Miller & Aloise, 1989). Thus the controversy over whether there is a developmental shift from external to internal in person perception still continues.

Most of the studies dealing with the role of culture on the tendency to explain behavior with dispositional characteristics used individualism-collectivism distinction. It has been argued that different cultural practices result in different conceptions of the self. Individualistic cultures view the self as autonomous and independent whereas collectivistic cultures see the self as interdependent. One's construal of the self is said to influence one's causal attributions. If this is true it can be argued that subcultures existing within a

* Address for Correspondence: Sertan Bozkurt, Hacettepe Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, 06532 Ankara, Turkey
E-mail: sertanb@hacettepe.edu.tr

culture may also lead to different construal of the self and consequently results in differences in causal attributions. Therefore in addition to studies utilizing individualism-collectivism distinction, studies comparing causal attributions of individuals from different subcultures existing within a culture may also help to understand cultural nature of fundamental attribution error. Such a study carried out in a developmental context will also provide additional evidence that may help to answer the question of whether a developmental shift from external to internal attributions exists in person perception.

İmamoğlu (1987; 1998) ve Kağıtçıbaşı (1996) argued that different child socialization practices prevail in developed urban areas in Turkey. While less educated people socialize their children with collectivistic values, highly educated people support both interdependence and autonomy. Thus children socialized in highly educated families develop an "autonomous-related" (Kağıtçıbaşı, 1996) self construal which combine interdependence with autonomy. The present study compared causal explanations provided by participants socialized in these two different subcultures in a developmental context.

Method

Participants

The study was carried out with 96 participants selected on the bases of their age, sex, and parents' educational level. The age groups were 7, 12, 15, and 19. In each age group half of the subjects' parents were primary school and other half were university graduates. There were 24 participants in each age group male and female participants being equal in number.

Procedures

Subjects were interviewed individually. They were asked to recall one positive behavior performed by a person they know well and then to explain why this particular person acted so.

Interviews were tape-recorded. For the purpose of content analysis explanations provided by the participants were transcribed and then divided into independent clauses. An independent clause was defined as a statement that has a meaning on its own. Thus, a total of 312 clauses were obtained. Then each clause was placed in one of the three predetermined category. These categories were "internal", "external", and "unclassifiable". The first category included explanations based on personality characteristics, behavioral characteristics, interests, abilities, attitudes, habits, goals of the stimulus person. The second category included explanation based on the causal factors outside to the stimulus person such as social or situational necessities or constraints. The third category included clauses which cannot be classified to any of the above categories. These clauses usually had nothing to do with the explained behavior.

In order to test the reliability with which the clauses were classified into the categories 312 clauses were independently coded by three judges and their classifications were compared. Agreement between the first judge and second judge, between the first and the third judge and between the second and the third judge were 62%, 60% and 70% respectively. The overall agreement among the judges was 64%.

Participants differed greatly in the number of clauses they used in their explanations. This raised the possibility that any differences found in the number of internal and external causal factors expressed by different age and cultural groups may be merely due to the differences in the total number clauses they used in their explanations. For this reason analyses were performed using proportions of internal and external factors in each participant's explanation.

Results

The proportions of the participants' references to internal and external causal factors in their

explanations were analyzed using 4 (age) x 2 (parental education) x 2 (type of cause) ANOVA with repeated measure on the last factor. The results revealed significant main effect of type of cause ($F(1, 88) = 3.89; p > .01, \eta^2 = .42$) as well as significant interactions of age x type of cause ($F(3, 88) = 7.7; p < .01, \eta^2 = .21$), parental education x type of cause ($F(3, 88) = 7.7; p < .01, \eta^2 = .06$) and age x parental education x type of cause ($F(3, 88) = 2.86; p < .01, \eta^2 = .09$).

Follow up comparisons between participants of the same age with different parental educational levels in terms of mean proportions of internal and external causal factors they used in their explanations showed that at 15 and 19 years old age groups participants whose parents were university graduate used more internal explanations than did participants whose parents were primary school graduate. In addition 19 years old participants whose parents were primary school graduate used higher proportion of external causal factors than did participants of the same age whose parents were university graduate. The differences between mean proportions of internal and external causal factors used by participants with different parental educational levels were not significant at 7 and 12 years old age groups.

The results of the comparisons among participants of different ages with the same parental educational level can be summarized as follows. In the case of participants with university graduate parents 12, 15 and 19 years old age groups used more internal causal factors than did 7 years old age group and 7 years old age group used more external causal factors than did the other age groups. The differences between mean proportions of internal and external causal factors used by 19 and 12 years old age groups were also significant. Nineteen years old participants used higher proportion of internal and 12 years old age group used higher proportion of external causal factors in their explanations. In the case of participants with

primary school graduate parents only 7 and 12 years old age groups differed significantly from each other. Twelve years old participants used more internal causal factors than did 7 years old participants and 7 years old participants used more external causal factors than did 12 years old participants.

The results of within age groups comparisons showed that in both parental education groups 7 years old participants used higher proportion of external causal factors than they did internal causal factors. At 15 and 19 years old age groups mean proportions of internal and external causal factors used by participants with primary school graduate parents did not differ significantly while participants with university graduate parents used significantly higher proportion of internal causal factors. The differences between mean proportions of internal and external causal factor used by 12 years old participants were not significant in both parental education groups.

Discussion

The present study demonstrated that explanations provided by participants with primary school and university graduate parents did not differ significantly in terms of the proportions of internal and external causal factors used at earlier ages. At later ages participants with university graduate parents used higher proportion of internal causal factors in their explanations than did participants with primary school graduate parents. In addition although the differences between all age groups were not significant a steady increase in the proportions of internal causal factors used was observed in the case of participants with university graduate parents. In the case of participant with primary school graduate parents the proportion of internal causal factors used increased significantly from 7 to 12 years of age, decreased though not significantly between 12 to 15 years of age and then remain more or less at the same level between 15 and 19 years of ages. Based of these results it

can be concluded that the fundamental attribution error is a cultural phenomenon rather than an universal tendency.

On the other hand in both parental education groups 7 years old participants used more external causal factors than did the other age groups. In addition, as stated above, a steady increase in the proportions of internal causal factors used was observed in the case of participants with university graduate parents. With the exception of 12 years old a similar trend was also observed in the explanations provided by participants with primary school graduate parents. Thus it can be argued that the results of the present study supported those studies indicating that there is a developmental

shift from external to internal attributions in person perception.

Some limitations of the study that may constrain interpretation of the results should be emphasized. First the reliability with which participants' explanations were classified into the categories by independent judges was as high as it was expected. Second the study was based on the assumption that participants with different levels of parental education represents two different subcultures, but this assumption was not checked. Consequently one may argue that the results of this study pertain to the effect of educational level rather than that of culture